

ΙΗΣΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΛΗΤΟΣ ΕΝ ΤΩ ΤΕΤΑΡΤΩ ΕΥΑΓΓΕΛΙΩ

ΥΠΟ
ΒΑΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΠΤΑΕΖΑΚΗ
τοῦ Κέντρου Ἑπιστημονικῶν Ἑρευνῶν Κύπρου

Σκοπὸς τοῦ παρόντος¹ δὲν εἶναι ἡ συγγραφὴ δοκιμίου ἐπὶ τοῦ θέματος «Ὁ Παράκλητος εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου». Ὁ στόχος τοῦ συγγραφέως εἶναι κατὰ πολὺ ταπεινότερος: ἡ ἐξέτασις τῆς σχέσεως τοῦ Παρακλήτου πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ Τετάρτῳ Εὐαγγελίῳ.

Ἀκολουθῶν τὸν R. E. Brown, ὅστις τὸ ἕκτον κεφάλαιον τοῦ Ἰωάννου ἐθεώρησεν ὡς ὑπόμνημα εἰς τὰς λέξεις «Τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμα μου· τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμα μου», ὁ A. Lacomara ἐκάλεσε τὴν ἀποχαιρετιστήριον ὁμιλίαν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ Τετάρτῳ Εὐαγγελίῳ «ὑπόμνημα εἰς τὰς λέξεις τὸ τῆς καινῆς διαθήκης». Τοῦτο ἔπραξε πρὸς τὸ τέλος μελέτης, εἰς τὴν ὁποίαν προσεπάθησε νὰ δείξῃ ὅτι, τόσοι κατὰ τὴν μορφήν ὅσον καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον, ἡ ὁμιλία στηρίζεται εἰς βάθος ἐπὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Δευτερονομίου². Χωρὶς νὰ υἱοθετῶ τὰς ἀπόψεις τοῦ Lacomara, εἶμαι ἐν τούτοις τῆς γνώμης ὅτι πράγματι ὑπάρχει συγγένειά τις μεταξὺ τῆς τελευταίας διαθήκης καὶ ὥδῃς τοῦ Μωϋσέως καὶ τῆς διαθήκης καὶ ἀποχαιρετιστηρίου εὐχῆς τοῦ Ἰησοῦ παρ' Ἰωάννη. Θὰ ἡδύνατό τις νὰ προχωρήσῃ τόσο, ὥστε νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Ἰωάννης Παράκλητος ἀντιστοιχεῖ ἐνταῦθα πρὸς τὸν μωσαϊκὸν «προφήτην ὡς ἐμέ». Τοῦτο ὁμοίως δὲν θὰ ἦτο ἐν πᾶσιν ἀληθές. Διότι ὁ Παράκλητος δὲν προαγγέλλεται ὡς εἷς ἐκ τῶν ἀδελφῶν, εἰς τὸ στόμα τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς θὰ ἐμβάλῃ τοὺς λόγους του, ἀλλὰ περιγράφεται ἀντιθέτως ὡς αὐτὴ ἐκείνη ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν οἱ Ἰσραηλιῖται ἐφοβοῦντο ν' ἀκούσουν ἐπὶ τοῦ Χωρήβ - «μὴ ἀποθάνωσιν». Ἐπὶ τοῦ Σινᾶ ὁ Ἰσραὴλ ἐκέτευσε ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἀνάγκης ν' ἀκούῃ τὴν θείαν φωνὴν ἀμέσως, ὁ δὲ Ἰαβὲ ἵδρυσεν οὕτω τὸ προφητικὸν μεσιτικὸν λειτουργήμα (Δευτ. 5:24 ἐ., Ἐξ. 20:19 ἐ.), τὸ ὁποῖον ὁ Μωϋσῆς ὑπόσχεται πρὸ τοῦ θανάτου του νὰ μὴ ἐκλείψῃ ποτὲ ἐκ μέσου τοῦ Ἰσραὴλ (Δευτ. 18:15 ἐ.). Εἰς τὸν Ἰωάννην ὁ σεσαρ-

1. Ἀπόσπασμα εἰς ἐλληνικὴν μετάφρασιν ἐξ ἐπικειμένης ἐκδόσεως ὑπὸ τὸν τίτλον *New and Old; Studies in relations between spirit and tradition in the Bible* (Cambridge, 1981).

2. A. Lacomara, 'Deuteronomy and the Farewell Discourse (Jh. 13:31-16:33)', *Catholic Biblical Quarterly*, XXXVI (1974) 65-84.

κωμένος Λόγος πρὸ τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν δόξαν του ὑπόσχεται νὰ μὴ καταστῇ ποτὲ τόσοις ὑπέρογκος ἢ θαυμαστός, νὰ ὑψωθῇ τόσοις, ὥστε, μακρὰν ἀπ' αὐτῶν, νὰ γίνῃ ἀπρόσιτος³. Ὁ Λόγος θὰ παραμείνῃ ἐγγὺς τῶν μαθητῶν «ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν αὐτὸν ποιεῖν» (πρβλ. Δευτ. 30:11-14). Τοῦτο θὰ ἐκπληρωθῇ διὰ τῆς ἐνοικήσεως τοῦ Παρακλητοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πιστευόντων, τῆς ἐσωτερικεύσεως τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῶν ἀνθρώπων, «ὅνα ζωὴν ἔχωσιν».

Εἶναι πεπολιθησίς μου ὅτι ὁ ἰωάννης ἔρος παράκλητος εἰς οὐδένα ἄλλον δύναται ν' ἀναχθῇ. Οἱ ἐξηγηταὶ ὀφείλουν ν' ἀποδεχθοῦν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λέξις δὲν εὑρεται ἐκτὸς τοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ ἰωαννείῳ σημασίᾳ — οὔτε καὶ εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Τὸ νὰ λέγεται, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ παράκλητος τοῦ Ἰσραὴλ, ἢ ὅτι ὁ Ἑννομος Διδάσκαλος εἶναι κατ' ἐξοχὴν παράκλητος, οὐδὲν σημαίνει, εἰ μὴ ὅτι ἀποστεροῦμεν τὴν λέξιν πάσης σημασίας: κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πᾶς τις καὶ πᾶν τι δύναται νὰ κληθῇ «βοηθός», πᾶν θρησκευτικὸν πρόσωπον «μεσίτης», πᾶς ἄγγελος «διερμηνεύς», πᾶς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ «ἀντιπρόσωπος», πᾶς θεὸς «παραμυθητής» κ.ο.κ. Ἀποτελεῖ κοινὸν τόπον, ὅτι ὁ πρῶτος χριστιανισμὸς ἐδημιούργησε κατ' ἐκπληκτικὸν τρόπον ἓν ριζικῶς νέον λεξιλόγιον, ἀνακαινίζων καὶ τροποποιῶν τὰ παλαιὰ γλωσσικὰ σχήματα. Καὶ ἔπειτα θὰ πρέπει νὰ σεβασθῶμεν τὴν ἰδιοφυίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις ἀείποτε ἐναντιοῦται πρὸς τὴν ἐξειδικεύσιν, σεβομένη τὴν μυστηριώδη οὐσίαν τῆς ἐν τῇ λέξει κρυπτομένης πραγματικότητος, πάντοτε διατηροῦσα τόσοις τὴν ἀρχικὴν σημασίαν ὅσον καὶ τὴν προσποκτηθεῖσαν ἐιδικὴν ἔννοιαν, πάντοτε ἐν ἐκστάσει πρὸ τῶν ὀνομάτων (καὶ πᾶσα λέξις εἶναι ὄνομα ἐν τῇ ἑλληνικῇ)⁴.

Δὲν ἠδύνατο τὸ Πνεῦμα τῶν καινῶν γλωσσῶν νὰ λάβῃ καὶ δι' ἑαυτὸν νέον ὄνομα; Καίτοι παραδέχομαι ἐν προκειμένῳ τὴν ὑπαρξίν ἰουδαϊκῶν παραλήλων (ἰδίως ἐκ τοῦ χώρου τῆς ἰουδαϊκῆς ἀγγελογολίας), δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ὀρθὸν νὰ γίνεταί λόγος περὶ «πηγῶν». Ἐὰν τὸ νέον τοῦτο ὄνομα τοῦ Πνεύματος ἐδημιουργήθῃ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, τῆς κοινότητός του, ἢ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ, δὲν εἶναι τόσοις σπουδαῖον καὶ οὐδέποτε ἴσως θὰ μάθωμεν. (Καὶ ἀπορίας ἄξιον εἶναι τί ἐννοεῖται ὑπὸ τὴν λέξιν «κοινότης» εἰς τοιαύτας περιπτώσεις). Τὸ σπουδαῖον εἶναι ἡ πραγματικότης, ἥτις σημαίνεται διὰ τῆς λέξεως, καὶ αὕτη προέρχεται τόσοις ἐκ τοῦ Ἰησοῦ ὅσον καὶ ἐκ τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ ἰωαννείου κύκλου. Πόρισμα ἰδικῆς μου ἐρεῦνης, ἡ ὁποία θὰ δημοσιευθῇ ἄλλοῦ, εἶναι ὅτι

3. Περὶ τῆς Δευτερονομικῆς ταύτης φρασεολογίας βλ. M. Weinfeld, *Deuteronomy and the Deuteronomistic School* (Oxford, 1972), ἰδ. σ. 258 ἑ., 264.

4. Βλ. τὴν παλαιάν ἄλλ' ἔγκυρον εἰσέτι μελέτην τοῦ A. D. Nock, 'The Vocabulary of the New Testament', *Essays on Religion and the Ancient World*, I (Oxford, 1972) 341-347. Τοῦ αὐτοῦ, 'Work-Coinage in Greek', αὐτ., II, σσ. 642-652.

ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ ὅρου *παράκλητος* εἰς τὸν Ἰωάννην εἶναι ἐκείνη τοῦ παρηγορητοῦ, τοῦτο ὅμως δὲν ἐπηρεάζει τὴν ἀνὰ χεῖρας ἐργασίαν⁵.

Ἐὰν λοιπὸν θ' ἀποφύγωμεν ὅτι ὁ Whitehead συνήθιζε ν' ἀποκαλῇ «fallacy of the misplaced concreteness», ὀφείλομεν νὰ ἐνθυμούμεθα ὅτι «*παράκλητος*» εἶναι τὸ ὄνομα, ἢ ἴσως ἡ συμβολικὴ εἰσέτι προσωδυμία, προσώπου τινός, καὶ λοιπὸν δὲν θὰ πρέπει ν' ἀναμένωμεν ἐπεξήγησιν τοῦ ὁσάκις συναντᾶται. Ὡς τὰ πράγματα ὅμως ἔχουν σήμερον εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἰωάννου, ἕκαστον λόγιον εἰς ὃ ἀναφέρεται τὸ ὄνομα (μὲ πιθανὴν ἐξαίρεσιν τὴν πρώτην ἀναφορὰν τοῦ εἰς τὸ χωρίον Ἰωάν. 14:16, καὶ τοῦτο εἶναι ἐξ ἑαυτοῦ εὐγλωττον) ἀποκαλύπτει πτυχὴν τινα τῆς λειτουργίας καὶ ἀποστολῆς τοῦ δηλουμένου προσώπου. Ὁ εὐαγγελιστὴς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Παρακλήτου ὡς περὶ καλῶς γνωστοῦ προσώπου, καὶ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν διανοεῖται ὅτι εἷς τῶν ἀγνωστών του δυνατόν νὰ μὴ ἔχῃ γνωρισθῇ μὲ τὸ πρόσωπον τοῦτο. Καὶ ἐὰν ἀκόμη ἐσκέφθη τὴν δυνατότητα αὐτήν, προφανῶς προετίμησε νὰ μὴ προχωρήσῃ εἰς τὰς συστάσεις. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἐπὶ πλέον ἐνδειξιν πείθουσιν τὸν παρόντα συγγραφέα ὅτι τὰ περὶ Παρακλήτου λόγια εἶναι ἀδύνατον ν' ἀπομονωθοῦν ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιγύρου των, ὅστις εἶναι ἡ ἀποχαιρετιστήριος ὁμιλία. Ἀνῆκουν ὀργανικῶς εἰς τὴν ὑστάτην αὐτὴν ὁμιλίαν, καὶ ἐκτὸς αὐτῆς εἶναι παντελῶς ἀκατανόητα, παρὰ τὰς εὐγενεῖς προσπάθειάς σειρᾶς ἐξηγητῶν. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τοῦ εὐαγγελίου, παραμένει ἀληθὴς ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου κλασσικοῦ φιλολόγου: «Νὰ διακρίνῃ τις μεταξὺ μιᾶς «πηγῆς τῶν ὁμιλιῶν» καὶ τοῦ σημερινοῦ κειμένου τοῦ Ἰωάννου εἶναι ἀδύνατον, διότι ὁ Ἰωάννης ἐπαναγράφει τὰς ὁμιλίας, καὶ εἴτε ὁ ἴδιος ὁμιλεῖ (Πρόλογος) εἴτε παριστᾷ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην (Ἰωάν. 3:31-36) ἢ τὸν Ἰησοῦν ὁμιλοῦντας, πρόκειται πάντοτε περὶ τοῦ αὐτοῦ ἰδιώματος, τοῦ αὐτοῦ ὕφους, τῶν αὐτῶν διαδικασιῶν ὕφους (παραλληλισμός, ἀντίθεσις, κτλ.)»⁶. Ὑπάρχει εἷς μόνος τρόπος ἐκφράσεως: ἐκεῖνος τοῦ εὐαγγελιστοῦ.

5. Ὡς πρὸς τὸν «παράκλητον» καὶ τὸ Κουμράν ἡ στάσις μου εἶναι ἐκείνη τοῦ G. Quispel, 'Qumran, John and Jewish Christianity', ἐν J. H. Charlesworth (ἐκδ.), *John and Qumran* (London, 1972) 137-155, ἰδ. 146-149. Τὴν ἀντίθετον ἄποψιν βλ. παρὰ A. R. C. Leane, 'The Johannine Paraclete and the Qumran Scrolls', αὐτ., σσ. 38-61, καὶ O. Betz, *Der Paraklet* (Leiden, 1963).

Ἐν σχέσει πρὸς τὰς παλαιὰς θεωρίας τοῦ Bultmann ἀναφορικῶς μὲ τὸν οὕτω καλούμενον «ἐπίκουρον» τῶν μανδαϊκῶν γραφῶν, θὰ σημειώσω μόνον ὅτι ἡ λέξις yāwar δὲν σημαίνει «βοηθός», ὡς ὁ Nöldeke πρῶτος ὑπέθεσεν ἐκ τῆς περσικῆς, ἀλλ' ὡς ἡ καὶ ἰδὴ E. S. Drower ἐπέδειξεν, «ὁ ἐκτυφλὸς, ἢ ἐκθαμβῶς, διὰ φωτός». Βλ. E. S. Drower, *The Canonical Prayerbook of the Mandaeans* (Leiden, 1959) 252, σημ. 2 καὶ γλωσσάριον ὕλ., E. S. Drower καὶ R. Macuch, *A Mandaic Dictionary* (Oxford, 1963) ὕλ. iauar. Ὁ G. Quispel, ἐνθ. ἀν., φαίνεται προτιμῶν τὴν μετάφρασιν «ὁ λαμπρός». Ὁ K. Rudolph συνεχίζει μεταφράζων «ὁ ἐπίκουρος».

6. A.-J. Festugière, *Observations stylistiques sur l'Évangile de S. Jean*

«Ἐὰν ἀγαπᾷτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσετε· καὶ γὰρ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν ἵνα μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα ᾗ, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει· ὑμεῖς γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται» (Ἰωάν. 14:15-17).

Εἰς τὸ Ἰωάν. 14:15 ἔ. οὐδὲν περὶ τοῦ Παρακλήτου ὡς «παρακλήτου» ἀκούομεν, καίτοι ἀκούομεν ὅτι εἶναι «ἄλλος Παράκλητος», τοῦ πρώτου ὄντος προφανῶς αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ λόγιον τοῦτο εἶναι παρὰ ταῦτα σπουδαιότατον, διότι διαζωγραφεῖ τὸν Παράκλητον ὡς θεῖον πρόσωπον ἠνωμένον μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ στίχος 17 συνδέει τὴν περὶ Παρακλήτου ἐπαγγελίαν μετὰ τοῦ Ἰωάν. 7:37-39 καί, διὰ τῆς διαβεβαιώσεως ὅτι «παρ' ὑμῖν μένει», τοῦ Ἰωάν. 1:32 ἔ.. Τοιουτοτρόπως (καὶ ὕστερον διὰ τοῦ Ἰωάν. 19:34 ἔ.), ἡ δωρεὰ τοῦ Παρακλήτου («ἐν τῷ μαθητῇ» («καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται»)) δέικνυται ὀργανικῶς σχετιζομένη μετὰ τῆς περιβολῆς τοῦ Σαρκωθέντος διὰ τοῦ Πνεύματος (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν W. G. Kümmel κ.ἄ.). Τὸ παράκλητον Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον θὰ ἔλθῃ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Υἱοῦ, δὲν εἶναι εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα, ὅπερ «μένει» ἐπὶ τοῦ Σαρκωθέντος, καὶ οὕτως, ἤδη κατοικεῖ ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν («παρ' ὑμῖν μένει»), μεθ' ὧν συμβιοῖ ὁ Σαρκωθείς («παρ' ὑμῖν μένων», Ἰωάν. 14:25). Ἀλλ' ὡς ὁ κόσμος δὲν δύναται νὰ ἴδῃ ἢ νὰ δεχθῇ τὸν Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα (Ἰωάν. 1:10, 8:19, κτλ.), ὁμοίως οὕτε δύναται νὰ ἴδῃ ἢ νὰ δεχθῇ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁρατὸν μόνον εἰς τοὺς πιστεύοντας. Ὅταν ἐρμηνευταί, παρασυρόμενοι ὑπὸ τῶν προκαταλήψεων τῶν περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως «παράκλητος», παρουσιάζουν τὸν Παράκλητον ὡς ad mundum, ἀστοχοῦν καὶ εὐρίσκονται ἀσφαλῶς εἰς σοβαρὰν πλάνην. Διότι ὁ Παράκλητος εἶναι ἄγνωστος καὶ ἀπαράδεκτος εἰς τὸν κόσμον. Παρ' Ἰωάννη ἡ ἔλευσις τοῦ Πνεύματος οὐδὲν κέκτηται ἐκ τοῦ θεαματικοῦ χαρακτῆρος τοῦ γεγονότος, ὅπερ περιγράφεται ἐν Πράξ. 2, οὐδεμία παρ' αὐτῷ γίνεται ἀναφορὰ εἰς τὸ προφητευθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωὴλ μέγα κοσμικὸν γεγονός, οὐδεμία ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις ἢ ἀπο-

(Paris, 1974) 68. Εἰς τῶν μεγίστων στύλων τῆς φιλολογικῆς θεωρίας τοῦ Bultmann, περὶ τοῦ Προλόγου ὡς τῆς ἐν εἵδει ὕμνου εἰσαγωγῆς τῶν ἀρχαϊκῶν ὁμιλιῶν, κατερρίφθη ὑπὸ ἄλλου μεγάλου συγχρόνου κλασσικοῦ φιλόλογου, τοῦ J. Irigoin, 'La composition rythmique du prologue de Jean (I, 1-18)', *Revue Biblique*, LXXVIII (1971) 501-514. Μετὰ μίαν ἐξονυχιστικὴν καὶ ὑποδειγματικὴν ἐξέτασιν ὁ κ. Irigoin φθάει εἰς τὸ, πιστεύω ἀδιαμφισβήτητον, συμπέρασμα ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Προλόγου, τὸ ὁποῖον ἔχομεν, «loin d'être simplement la traduction, la paraphrase ou la refonte d'un hymne antérieur, est une composition originale, répondant à des règles précises». Εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἐξαίρετα ἔργα βλέπομεν καὶ αὐθις πραγματοποιούμενον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ὅ,τι ὁ R. Reitzenstein ἐκάλεσεν «altes Ideal, das Zusammenarbeiten von Theologen und Philologen».

κάλυψις προλέγεται. Διὰ τὸν Ἰωάννην ἡ ἔλευσις τοῦ παρακλήτου Πνεύματος θὰ διέλθῃ ἀπαρατήρητος εἰς τὸν κόσμον (14:17). Ὡς θὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς ἐξέτασεως τῶν στίχων Ἰωάν. 15:26-27, θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ὅτι μετὰ τὸν κόσμον ὁ Παράκλητος ἀσχολεῖται μόνον διὰ τῶν ἀποστόλων, διὰ τῆς ἀποστολικῆς πρὸς τὸν κόσμον μαρτυρίας τῆς Ἑκκλησίας. Ἀποκλειστικῶς «λειτουργηματικά» χριστολογίαί καὶ πνευματολογίαί τείνουν νὰ παρουσιάσουν τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Παράκλητον ὡς ζῶντας «διὰ τὸν κόσμον», ἕνεκα καὶ χάριν τοῦ κόσμου. Προσεκτικωτέρα ὁμῶς ἔρευνα ἐλέγχει τὴν νεοαρειανικὴν αὐτὴν ἄποψιν ἄνευ βιβλικῆς βάσεως. Διὰ τὸν Ἰωάννην ὁ Παράκλητος, ὡς ὁ Υἱός, ἔρχεται, ζῇ καὶ ἐνεργεῖ ἐν τῷ κόσμῳ «διὰ τὸν Πατέρα» (πρβλ. Ἰωάν. 6:57), ἕνεκα καὶ χάριν τοῦ Πατρὸς, τοῦ ὁποῦ τοῦ λόγον καὶ τὸ ἔργον ἐπιτελεῖ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύοντος. Τοῦτο εἶναι ἔκδηλον, μόλις ἐξετάσωμεν τὸ λόγιον τοῦ Ἰωάν. 14:15-17 ἐν τῇ συναφείᾳ του καὶ ὅχι ἐν ἀπομονώσει.

Τὸ λόγιον ἀποτελεῖ «παραλλαγὴν ἐπὶ ἐνὸς θέματος». Ἡ μουσικὴ μέθοδος «θέμα καὶ παραλλαγαί» εἶναι κοινὸν γνώρισμα τοῦ ἰωαννείου ὅρους. Εἰς τὴν πρὸ ἡμῶν περίπτωσιν τὸ θέμα εἶναι «Ὁ ἀγαπῶν με», καὶ ἔχομεν τρεῖς παραλλαγάς: 1) Ὁ ἀγαπῶν με θὰ τηρήσῃ τὰς ἐντολάς μου· καὶ ἐγὼ θὰ ζητήσω ἀπὸ τὸν Πατέρα νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν ἄλλον Παράκλητον, διὰ νὰ μένῃ ἐν αὐτῷ (Ἰωάν. 4:15-17), 2) Ὁ ἀγαπῶν με εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις τηρεῖ τὰς ἐντολάς μου· καὶ ὁ Πατήρ μου θὰ ἀγαπήσῃ αὐτόν, καὶ ἐγὼ θὰ ἀγαπήσω αὐτόν καὶ θὰ ἐμφανισθῶ εἰς αὐτόν (Ἰωάν. 14:21), 3) Ὁ ἀγαπῶν με θὰ τηρήσῃ τὸν λόγον μου· καὶ ὁ Πατήρ μου θὰ ἀγαπήσῃ αὐτόν, καὶ θὰ ἔλθωμεν πρὸς αὐτόν, καὶ θὰ ποιήσωμεν τὴν κατοικίαν ἡμῶν παρ' αὐτοῦ (Ἰωάν. 14:23). Εἰς τὸ τέλος ἐκάστης παραλλαγῆς ἔρχεται ὡς ἐπὶ δόξ-σκιά τὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου: ὁ κόσμος δὲν δύναται νὰ δεχθῇ τὴν ἐνοίκησιν τοῦ Παρακλήτου, διότι οὔτε τὸν βλέπει οὔτε τὸν γνωρίζει (Ἰωάν. 14:17α) «καὶ τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ» (Ἰωάν. 14:22)· «ὁ μὴ ἀγαπῶν με τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ» (Ἰωάν. 14:24). Τὸ δεῦτερον ἡμῖς ἐκάστης παραλλαγῆς παρέχει τὴν κλεῖδα τῆς ἀπορίας τοῦ κόσμου: ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ἀμοιβὴν ἀγάπης. Ἀπόδειξις δὲ τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν (πρβλ. Σοφ. Σολ. 6:18). Ἡ ἔλευσις καὶ ἐνοίκησις τοῦ Παρακλήτου εἶναι παράλληλοι πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἔλευσιν του μετὰ τοῦ Πατρὸς εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ. Ὁ Παράκλητος θὰ εἶναι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστοῦ, τὸ Πνεῦμα τῆς θεογνωσίας ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν μετόχων τῆς καινῆς διαθήκης (πρβλ. Ἱερ. 38:31 ἐ., Ἰεζ. 36:26 ἐ.).⁷

7. Ἡ ἰωαννεῖος αὕτη ἐρμηνεία τοῦ Πνεύματος ἐξεικονίζεται περαιτέρω ἐν τῇ Α' Ἐπιστολῇ Ἰωάννου. Βλ. Μ.-Ε. Boismard, 'La connaissance dans l' Alliance nouvelle, d' après la première lettre de saint Jean', *Revue Biblique*, LVI (1949) 365-391, I. de la Potterie, 'La connaissance de Dieu dans le dualisme eschatologique d' après

«Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ὃ εἶπον ὑμῖν ἐγὼ» (Ἰωάν. 14:26).

Ὁ στίχος 14:26 ἀποτελεῖ τὴν κατακλειῖδα τῶν προηγουμένων. Τὸ Πνεῦμα θὰ διδάξῃ, ὑπομνηματίσῃ καὶ διαφυλάξῃ ζῶντα ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ πιστεύοντος τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ ὑπόμνησις αὐτὴ δὲν εἶναι νοητικὴ ἀνάκλησις ἢ ἡ πλατωνικὴ ἀνάμνησις, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ δυναμικὴ βιβλικὴ ἐνθύμησις (zkr), ἥτις ζωοποιεῖ, ἐπαναβεβαίωσι καὶ δωρίζει ἐκ νέου τὰ ἐνθυμούμενα. Ὁ πιστὸς δὲν θὰ ἐνθυμηθῇ τὴν καταγωγὴν του, τὸ θεῖόν του παρελθόν ἢ ὁ,τιδήποτε σχετιζόμενον μὲ τὸν ἑαυτὸν του. Θὰ ὑπομνησθῶν εἰς αὐτὸν οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ (πρβλ. Ἰωάν. 16:4, 2:22), θὰ ὑπομνησθῶν εἰς αὐτὸν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Ἰησοῦ, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ φυλάξῃ. Μία τῶ ὄντι μόνῃ ἐντολῇ, ἡ καινὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης τῶν ἀδελφῶν κατ' εἰκόνα τῆς ἀγάπης τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν. Ὁ Παράκλητος, ἀμοιβὴ ἀγάπης («ἐὰν ἀγαπᾷτέ με...»), θὰ βοηθήσῃ, λοιπόν, τὸν πιστεύοντα νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Ἰησοῦ καί, οὕτως, ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Πατρὸς. Ὁμοῦ μετὰ τοῦ Παρακλητοῦ θὰ ἔλθουν πρὸς τὸν πιστεύοντα ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός· θὰ τοὺς δεχθῇ ἐν ἑαυτῷ, θὰ γίνῃ κατοικητήριόν των, θὰ μοιρασθῇ τὴν ζωὴν των. Ὁ πιστεύων θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν προαιώνιον (Ἰωάν. 17:5) κυκλοφορίαν ἀγάπης καὶ δόξης μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Παρακλητοῦ.

Ὁ Παράκλητος εἰσάγεται, λοιπόν, εἰς τὴν ἀποχαιρετιστήριον ὁμιλίαν ὡς ὑπεσχρμένη βράβευσις πιστότητος καὶ ἀγάπης. Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι ἐκεῖνη τῆς συνάψεως διαθήκης. Ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ ἀγάπη τῶν μαθητῶν ὑπάρχουν ἤδη, καὶ ἀνῃκουν οὗτοι ἤδη εἰς τὸν Χριστὸν (Ἰωάν. 17:6-10). Ἀλλ' ἡ ἀμοιβὴ δὲν ἐπαγγέλλεται ἄνευ ὄρων. Εἶναι ἀναγκαῖα ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἐκδήλωσις τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Παραδόξως, ἐκεῖνο, τὸ ὅποῖον θὰ βοηθήσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ μείνουν ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ δῶρον, τὸ ὅποῖον θὰ λάβουν ὡς ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν ἀγάπην των. Ὡς εἰς τὰς παλαιὰς ἀνατολικὰς καὶ βιβλικὰς δωρεάς, ὁ Ἰησοῦς ὑπόσχεται εἰς

I Jn 2,12-14', ἐν *Au service de la parole de Dieu. Mélanges offerts à Mgr. André-Marie Charue* (Gembloux, 1968) 77-99. Ἐνταῦθα ἐμπλέκεται βεβαίως ἡ σπουδαία ἰωάννειος ἔννοια τοῦ «*χρίσματος*». Οἱ Loisy, Windisch, Büchser, Byltmann, Charue, Michel, Schnackenburg, Nauck, Lazure καὶ F.-M. Braun ἀντελήφθησαν ταύτην ὡς «τὸ χρίσμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ὁ I. de la Potterie, 'L' onction du chrétien par la foi', *Biblica*, XL (1959) 12-69, εἶναι ἀκριβέστερος: τὸ χρίσμα εἶναι ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρυττόμενον εὐαγγέλιον (Α' Ἰωάν. 2:24,27), ἐσωτερικῶς γενόμενον ἀποδεκτὸν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἐπὶ τῶν παραλλήλων μεταξὺ τῶν λογίων περὶ Παρακλητοῦ καὶ τῆς Α' Ἰωάννου βλ. F.-M. Braun, *Jean le Théologien*, τ. III, 2, *Le Christ, notre Seigneur* (Paris, 1972) 43 ἐ. καὶ τοὺς πίνακας τῶν σσ. 46 ἐ.

τοὺς πιστοὺς φίλους του (Ἰωάν. 15:14) «γῆν» καὶ «οἶκον» (=οἰκογένειαν). «Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν... πορεύομαι ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν» (Ἰωάν. 14:2-3)· «πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα» (Ἰωάν. 14:23)· «καὶ ἄλλον παρακλήτοιν δώσει ὑμῖν ἵνα μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα ᾗ» (Ἰωάν. 14:16). Ἡ δωρεὰ εἶναι «εἰς τὸν αἰῶνα», *'ad 'olam*. Δὲν τίθεται ἐδῶ ζήτημα περὶ τοῦ Παρακλήτου ὡς ὑποκαταστάτου, ἢ ὅχι τῆς Παρουσίας. Ἡ δωρεὰ τῆς εὐδοκίας τοῦ Κυρίου ἰσχύει «εἰς τὸν αἰῶνα», ὡς δολόκληρος ἡ διαθήκη ἰσχύει. Δὲν εἶναι οὗτος ὁ Θεὸς «ὁ φυλάσσων διαθήκην καὶ ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν καὶ φυλάσσουσιν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ» (*šmr hbryt whhsd l'hbyw wlsmyr mswtw*, Δευτ. 7:9); Καὶ ὑπάρχει ὁπουδήποτε τῆς Καινῆς Διαθήκης χωρίον τι, τὸ ὁποῖον νὰ ὑπονοῇ ὅτι ὁ χριστιανὸς θ' ἀποχωρισθῇ τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ Βασιλείᾳ; (Οὔτε καὶ εἰς τὸν Λουκᾶν τῆς μετὰ τὸν Dibelius ἐποχῆς, ἐξ ὧσων γνωρίζω). Ὑπομιμνήσκων εἰς τὸν πιστεύοντα τὰς ἐντολὰς τοῦ Ἰησοῦ, ὁ Παρακλήτος τὸν διδάσκει πῶς θὰ τὰς τηρήσῃ: τὴν τέχνην τοῦ «μένειν ἐν τῷ Υἱῷ» (Ἰωάν. 15:1 ἐ.). Ὁ Παρακλήτος εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς διδάσκαλος τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς: τοῦτο εἶναι τὸ «πάντα» τοῦ στίχου Ἰωάν. 14:26.

«Ὅταν ἔλθῃ ὁ παρακλήτος δὴ ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστέ» (Ἰωάν. 15:26-27).

Τὸ τρίτον περὶ Παρακλήτου λόγιον προσφέρει νέαν ἀποκάλυψιν περὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ ἔργου του. Ἐχὼν ὁμιλήσει περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς δι' αὐτὸν καὶ τοὺς μαθητάς, ὁ Ἰησοῦς ἀντιθέτει πρὸς αὐτὴν τὸ μῖσος τοῦ κόσμου (Ἰωάν. 15:18 ἐ.). Ὁ κόσμος μισεῖ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ τοὺς μαθητάς διὰ μίσους ἀμαρτωλοῦ καὶ ἀλόγου (Ἰωάν. 15:24-25). Τὸ μῖσος τοῦτο δὲν θὰ σταματήσῃ μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ μαθηταὶ ἐπίσης θὰ ἐμφανισθοῦν πρὸ τῶν βημάτων τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ὁ κόσμος — ὡς θὰ λεχθῇ ἐν τῷ κεφ. 16 — θὰ ἐμφανισθῇ πρὸ τοῦ βήματος τῆς καρδίας τῶν χριστιανῶν. Τὸ μέγα ἔργον τῆς μαρτυρίας περὶ τοῦ Ἰησοῦ θ' ἀναληφθῇ ὑπὸ τοῦ Παρακλήτου, τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας. Ὁ Παρακλήτος ἐμφανίζεται οὕτως ἐνταῦθα ὡς ὁ πρῶτος καὶ ἐνδοξος μάρτυς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ στίχος 26 δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ ὀρθῶς ἄνευ τοῦ στίχου 27: «καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστέ». Προφανῶς, ἡ μαρτυρία ἀναφέρεται εἰς τὴν ταυτότητα τοῦ ἐπιγείου Ἰησοῦ, τοῦ Γαλιλαίου (πρβλ. Ἰωάν. 7). Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἦσαν μετ' αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς τῆς διακονίας του, οἱ μαθηταὶ καὶ ἀποστολοὶ του, δύναται νὰ μαρτυρήσουν περὶ αὐτοῦ, διότι ἔχουν ἰδῆ καὶ γνωρίσει ποῶς εἶναι: «Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν ὅτι σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ» (Ἰωάν. 6:66 ἐ.). Τὴν γνῶσιν αὐτὴν ὁ Παρά-

κλητος ἔχει ὅχι μόνον ἀπ' ἀρχῆς (πρβλ. τὴν «ἀρχὴν» τοῦ στίχου Ἰωάν. 2:11), ὅτε κατέβη καὶ ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ (Ἰωάν. 1:32 ἐ.), ἀλλ' «ἐν ἀρχῇ» (Ἰωάν. 1:1): διότι ὁ Παράκλητος «παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται», καὶ ἔρχεται παρ' ἐκείνου, ὡς καὶ ὁ Ἰησοῦς. Γνωρίζει τὸν οὐρανόν, διότι καὶ αὐτὸς ἐπίσης καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ (πρβλ. Ἰωάν. 3:13). Ἄλλ', ὡς θὰ καταστῇ φανερόν κατωτέρω, ὁ στίχος Ἰωάν. 15:27 ὁμιλεῖ περὶ μαρτυρίας διαφόρου ἐκείνης τοῦ στίχου Ἰωάν. 15:26, ἢ μᾶλλον περὶ τῆς αὐτῆς μαρτυρίας, διδομένης ὁμῶς πρὸ διαφορετικῶν δικαστηρίων. Ἡ μαρτυρία τοῦ Πνεύματος δίδεται ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πιστευόντων· ἡ ἀποστολική μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἰδία ἐκείνη ἐσωτερικὴ μαρτυρία τοῦ Πνεύματος, μεταφραζομένη εἰς τὰ στόματα τῶν πιστῶν πρὸ τῶν δικαστηρίων τοῦ κόσμου. Ὡς ὁ Αὐγουστίνος λέγει, «Ille testimonium perhibebit de me et vos testimonium perhibebitis. Utique quia ille perhibebit, etiam vos perhibebitis: ille in cordibus vestris, vos in vocibus; ille inspirando, vos sonando»⁸.

Μὲ τὴν ἑναρξίν τοῦ κεφ. 16 ὁ Ἰησοῦς ἐπανέρχεται εἰς τὰς προειδοποιήσεις τοῦ στίχου 15:20, καὶ ἄρχεται ἐπεξηγῶν εὐρύτερον τὸ μῖσος τοῦ κόσμου κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν. Ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι τὸν ἀπορρίπτουν τελικῶς, θὰ προσπαθοῦν πάντοτε νὰ τὸν φονεύσουν. Ἐν ὧσιν περιπατεῖ ἐπὶ τῆς γῆς, θὰ προσπαθήσουν νὰ τὸν φονεύσουν ἐν τῷ σώματί του· ὅταν ὑψωθῇ ἀπὸ τῆς γῆς θὰ προσπαθήσουν νὰ τὸν φονεύσουν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν «τεκνίων» του. Τὸ κεφ. 16 προϋποθέτει ἕνα θρησκευτικὸν κόσμον, καὶ ἀπὸ τοῦ στίχου 2α εὐκόλως ἀντιλαμβάνομεθα ὅτι οἱ ἀμέσως ὑπονοούμενοι εἶναι οἱ Ἰουδαῖοι, ὁ λαὸς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, σύμβολον τοῦ ἐπαναστάτου κατὰ τοῦ Θεοῦ κόσμου.

Τὰ θλιβερά ταῦτα περὶ μελλόντων διωγμῶν δὲν ἐλέχθησαν ἀπ' ἀρχῆς εἰς τοὺς μαθητάς, διότι ὁ Ἰησοῦς ἦτο μετ' αὐτῶν καὶ ἡδύνατο νὰ φέρῃ μόνος αὐτὸς τὸ φορτίον (πρβλ. Ἰωάν. 18:8). Τώρα ἐπιστρέφει πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις τὸν ἀπέστειλε, καὶ ὀφείλει νὰ τοὺς ἐτοιμάσῃ διὰ τὸ μέλλον. Δὲν θὰ πρέπει ὁμῶς ν' ἀφήσουν τὰς καρδίας των νὰ πληρωθοῦν λύπης. Ἡ βαθεῖα ἀλήθεια εἶναι διαφορετικὴ, αἰτία χαρᾶς δι' αὐτοὺς, ὅχι λύπης.

«Ὁ γὰρ ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κρίσεως· περὶ ἁμαρτίας μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ· περὶ δικαιοσύνης δέ, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα ὑπάγω καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με· περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται.

8. Tract. 93,1. Παρατίθεται ὑπὸ τοῦ M.-F. Berrouard ἐν τῷ λαμπρῷ δοκιμίῳ του 'Le Paraclet, défenseur du Christ devant la conscience du croyant (Jn 16,8-11)', *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, XXXIII (1949) 361-389.

Ἔτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάση· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήμψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμὰ ἐστίν· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τῶν ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν» (Ἰωάν. 16:7-15).

Θὰ ἦτο ἴσως καλύτερον, ἐὰν ἐξ ἀρχῆς παρείχομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν δυνατότητα νὰ ἴδῃ πῶς ἀντιλαμβανόμεθα τὸ κείμενον τοῦτο.

«Ἐγὼ σᾶς λέγω τὴν ἀλήθειαν: σᾶς συμφέρει νὰ ἀπέλθω, διότι ἐὰν δὲν ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος δὲν θὰ ἔλθῃ εἰς σᾶς· ἐὰν ὅμως ὑπάγω⁹, θὰ τὸν στείλω εἰς σᾶς. Καὶ ὅταν ἐκεῖνος ἔλθῃ, θὰ ἀνασκευάσῃ τὴν διάνωσιν¹⁰ τοῦ κόσμου ὡς πρὸς τὸ ποῖα ἁμαρτία διαπράσσεται, καὶ ὡς πρὸς τὸ τίς ἔχει δικαιοσύνη καὶ τίς κατακριθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ: ὡς πρὸς τὸ ποῖα ἁμαρτία διαπράσσεται, διότι οἱ ἀπιστοῦντες εἰς ἐμὲ ἐκεῖνοι εἶναι· ὡς πρὸς τὸ τίς ἔχει δικαιοσύνη, διότι ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος, ὅστις πορεύεται δεδικαιωμένος πρὸς τὸν Πατέρα¹¹, καὶ ὡς ἀποτέλεσμα¹² δὲν μὲ βλέπετε πλέον· ὡς πρὸς τὸ τίς ἔχει κατακριθῇ δέ, διότι ἐκεῖνος, ὅστις ἔχει καταδικασθῇ¹³, ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου εἶναι, καὶ ὅχι ἐγώ.

Ἔχω πολλὰ ἀκόμη νὰ σᾶς εἶπω, ἀλλὰ δὲν δύνασθε νὰ τὰ βαστάσετε τώρα. Ὅταν ὅμως ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, θὰ σᾶς ὁδηγήσῃ κατὰ τὴν ὁδόν¹⁴ τῆς ἀληθείας εἰς ὅλην τὴν ἑκτασίν της· διότι δὲν θὰ ὁμιλήσῃ

9. Κατὰ χαρακτηριστικῶς ἐβραϊκὴν μεταφορὰν τὸ ρῆμα *halak* δύναται νὰ σημαίνῃ «μεθίσταμαι τοῦ βίου» (Γεν. 15:2, Ψαλμ. 38:14, κτλ.). Τὸ ἀραμαϊκὸν ρῆμα *selak*, «ἀναβαίνω», εἰς τὸν τύπον *'istallek* δύναται νὰ σημαίνῃ «ἀπέρχομαι», «φεύγω», «ἀποθνήσκω», καίτοι κυριολεκτικῶς σημαίνει «αἵρομαι», «ὑψοῦμαι». Ὁ Μ. McNamara, 'The Ascension and the Exaltation of Christ in the Fourth Gospel', *Scripture*, XIX (1967) 65-73, ἔδειξεν ὅτι τὸ ρῆμα τοῦτο δυνατόν νὰ κεῖται ὑπὸ τὸν Ἰωάννην ὅσον «ὑψωθῆναι». Ἐὰν τοῦτο ἀληθεύῃ, δυνατόν ἐπίσης νὰ ὑπόκειται τῶν ρημάτων «ἀπέρχομαι» καὶ «πορεύομαι» ἐνταῦθα.

10. Ὑπὸ τὴν δικαστικὴν ἔννοιαν.

11. Ἡ ἀρνητικὴ διάστασις κυριαρχεῖ ἐν τῇ χρήσει τῆς λέξεως «δικαιοσύνη» ἐνταῦθα. Ὁ Χριστὸς ἀνακηρύσσεται «ἄμωμος», «ἄθῳος», καὶ, οὕτω, «νικητής». Διὰ τὴν ἀντίθετον γνῶμην βλ. B. Lindars, 'ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ in Jn 16.8 and 10', *Mélanges bibliques en hommage au R. P. Béda Rigaux* (Duculot, 1970) 275-285.

12. «Καί» συμπερασματικὸν (πολὺ σπάνιον παρ' Ἰωάννην).

13. «Κρίνειν» ἐν τῇ καταδικαστικῇ ἐννοίᾳ.

14. «Ὁδηγήσει ἐν», βλ. B. M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (London, 1971) 247. Πρβλ. τὴν φράσιν «περιπατεῖν ἐν ἀληθείᾳ» ἐν Β' Ἰωάν. 4 καὶ Γ' Ἰωάν. 3, ὡς καὶ «περιπατεῖν ἐν τῇ «ἀληθείᾳ» ἐν Γ' Ἰωάν. 4, ἢ «περιπατεῖν ἐν τῇ ἐντολῇ» ἐν Β' Ἰωάν. 66. Τῶν ὅρων «ἀλήθεια» καὶ «φῶς» ὄντων ἰσομόρφων, δεόν νὰ σημειωθῇ ἐπίσης ὅτι ὁ Ἰωάννης πάντοτε ὁμιλεῖ περὶ πορείας «ἐν τῇ σκοτίᾳ (νυκτὶ)» ἢ «ἐν τῇ ἡμέρᾳ».

ἄφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ θὰ εἶπῃ ὅσα θὰ ἀκούσῃ, καὶ¹⁵ θὰ σᾶς ἀναγγεῖλῃ τὰ ἐπερχόμενα. Ἐκεῖνος ἐμὲ¹⁶ θὰ δοξάσῃ, διότι ἐκ τοῦ πλούτου μου θὰ λάβῃ ὅσα θὰ σᾶς ἀναγγεῖλῃ. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι ἰδικά μου, δι' αὐτὸ εἶπα ὅτι¹⁷ ἐκ τοῦ πλούτου μου θὰ λάβῃ ὅσα θὰ σᾶς ἀναγγεῖλῃ».

Ὁ Παράκλητος δὲν δύναται νὰ ἔλθῃ, ἐὰν ὁ Ἰησοῦς δὲν πορευθῇ πρὸς τὸν Πατέρα, τουτέστιν τὸ Πνεῦμα δὲν δύναται νὰ δοθῇ, ἐκτὸς ἐὰν ὁ Ἰησοῦς δοξασθῇ (Ἰωάν. 7:39). Τὸ Πνεῦμα τῆς σταθερότητος (constantia) δύναται νὰ νικᾷ μόνον ἐν τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον, ἐκτὸς ἐὰν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἐκβληθῇ ἔξω. Καὶ τοῦτο δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ μόνον διὰ τοῦ ἐκουσίου θανάτου τοῦ Σαρκωθέντος. Μόνῃ ἡ ἔως θανάτου ἀγάπη δύναται νὰ καταστρέψῃ τὴν ἰσχύν τοῦ θανάτου καὶ νὰ χαρίσῃ ζωὴν αἰώνιον (πρβλ. Ἰωάν. 3:16). «*Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ δι' ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*» (Ἰωάν. 17:3). «Ὅμως, μόνον διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίσῃ τὸν Ἰησοῦν ὡς ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἀπέστειλεν ὁ Θεός (Ἰωάν. 15:26). Διότι ἐκτὸς τῆς ἀληθείας δὲν ὑπάρχει διὰ τὸν Ἰωάννην ἡ πλάνη ἀπλῶς, ἀλλ' ἡ διαστρόφη, τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ψευδομαρτυρία (πρβλ. ἰδ. κεφ. 8)¹⁸, ἡ ἐπιζητούσα νὰ καταπνίξῃ τὸ φῶς σκοτία (Ἰωάν. 1:5). Εἰς τὴν γιγαντιαίαν αὐτὴν πάλιν μεταξὺ ἀληθείας καὶ ψεύδους ὁ πιστὸς ἔχει ἀνάγκη νὰ ὄχι μόνον σταθερᾷ βοηθείας καὶ καθοδηγήσεως, ἀλλὰ καὶ συνεχοῦς βεβαιώσεως καὶ ἀποδείξεως. Εἰς τοὺς στίχους Ἰωάν. 16:7 ἐ. ὁ Παράκλητος παρουσιάζεται ἀκριβῶς ὡς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὑπερασπιστὴς τῆς ἀληθείας καὶ ἀνασκευαστὴς τῶν ψευδῶν, ἐξ ἑνὸς (Ἰωάν. 16:8-11), μνηστὴρ τῆς ἀληθείας, ἐξ ἑτέρου (Ἰωάν. 16:12-15). Ἀμφότεραι αἱ ἀποστολαὶ εἶναι ἀδιαχώριστοι. Ἀμφότεραι λαμβάνουν χώραν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύοντος. Εἰς ἀμφοτέρας ὁ Παράκλητος εἶναι ὁ βοηθὸς καὶ σύμβουλος τοῦ πιστοῦ, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὡς ὁ παραμυθητὴς τοῦ ἐνώπιον τῆς ὑπὸ τοῦ κόσμου καταδίκης του, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ὡς ὁ ὁδηγὸς του κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ἥτις ἄγει εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς. Ἐν τῇ πρώτῃ ὁ Παράκλητος εἶναι ὁ συνήγορος τοῦ Ἰησοῦ ἐναντὶ τῆς καταδίκης του ὑπὸ τοῦ κόσμου, ἐν τῇ δευτέρᾳ ὁ Παράκλητος εἶναι ὁ διδάσκαλος καὶ τροφὸς τοῦ Χριστιανοῦ. Καὶ εἰς τὰς δύο ἀποστολάς δοξάζει τὸν Ἰησοῦν διατηρῶν τοὺς μαθητάς του ἀκλονήτους ἐν τῇ πίστει των.

15. «Καὶ» συνδετικόν, συνάπτον εἰς τὴν γενικὴν ἰδέαν κάτι τὸ εἰδικώτερον. «Ὅ,τι ὁ Στράβων περιγράφει ὡς «συγκαταλέγειν τὸ μέρος τῷ ὅλῳ».

16. «Ἐμὲ» ἐμφατικόν.

17. «Ὅτι» ἀφηγηματικόν.

18. Πρβλ. Α' Ἰωάν. 4:6, «τὸ Πνεῦμα τῆς πλάνης», τῆς διαστρεβλώσεως, τῆς παραποιήσεως, τῆς ἐξαπατήσεως (ἡ ἐνεργητικὴ ἔννοια εἶναι προτιμητέα πιστεύω). Τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης φαίνονται νὰ ὑποστηρίζουν τὴν μετάφρασιν τῆς «πλάνης» ὡς «διαστρεβλώσεως», ἀφοῦ τὸ ταῦτ εἶναι συνώνυμον ἐκεῖ τοῦ 'awel.

Ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ ἐπαναλάβω ὅτι ἡ «δίκη τοῦ Ἰησοῦ», περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὁ Ἰωάννης, δὲν εἶναι δίκη ἐνώπιον τοῦ βήματος τῆς αἰωνιότητος (ὁ Θεὸς ἤδη ἐξέδωκε τὴν ἀπόφασίν του), δὲν εἶναι παγκόσμιος τις δίκη, κτλ., ὡς σύγχρονοι ἐξηγηταὶ ἐδέχθησαν. Αἱ λαμπραὶ θεωρίαι τοῦ I. Préiss¹⁹ διωρθώθησαν ἀπὸ καιροῦ ἤδη ὑπὸ τοῦ M.—F. Berrouard²⁰. Ἡ κρίσις ἐκτυλίσσεται ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν τῇ συνειδήσει ἐκείνων πρὸς οὓς ἐστάλη τὸ Πνεῦμα. Ὁ Παράκλητος ἐνεργεῖ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πιστευόντων μόνων, φέρων πρὸς τῆς συνειδήσεώς των οὐδὲν ἥττον ἢ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τοὺς στίχους Ἰωάν. 16:8-11 βλέπομεν τὸν Παράκλητον νὰ ὑπερασπίζεται τὸν Χριστὸν ἐνώπιον τῆς συνειδήσεως τοῦ χριστιανοῦ ὅχι μόνον ἐλέγχων τὸν κόσμον — ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐλέγχει τοὺς Ἰουδαίους (Ἰωάν. 5:45)—, ἀλλὰ καὶ ἀποδεικνύων τὸν κόσμον εὐρισκόμενον ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ φανερῶν τὸ αἷσχος καὶ τὴν καταδίκην του. Δεικνύων πρὸς τὸν ὑψωθέντα (πρὸς τὸν Πατέρα) Ἰησοῦν, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔχει νικήσει τὸν κόσμον. Ἐν τῇ καταδίκῃ τοῦ Ἰησοῦ ὁ κόσμος ἀκουσίως διέπραξε πατροκτονίαν· διότι ἐν τῇ πραγματικότητι κατεδίκασεν οὐχὶ τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνον πατέρα (Ἰωάν. 8:44, 12:31 ἐ.). Ἄψυχον σῶμα ἀναμένον τὴν τελικὴν αὐτοῦ ἐξαφάνισιν, ὁ κόσμος ἀρνεῖται παρὰ ταῦτα νὰ πιστεύσῃ, διότι ἀγαπᾷ τὸ σκότος μᾶλλον παρὰ τὸ φῶς, καὶ δὲν ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς διὰ νὰ μὴ φανερωθῶν τὰ ἔργα του (Ἰωάν. 3:19 ἐ.). Οἱ ἐρασταὶ τοῦ φωτὸς οὐδέποτε θὰ ἐκλείψουν ὅμως. «*Λύχνος τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ φῶς ταῖς τρίβοις αὐτῶν*» θὰ εἶναι ὁ Παράκλητος, τὰ μαρτύρια αὐτοῦ ἀγαλλίαμα καὶ συμβουλία αὐτῶν (πρβλ. Ψαλμ. 118).

Εἰς τὸ Ἰωάν. 15:15 ὁ Ἰησοῦς διεκήρυξεν ὅτι, «*πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς μου ἐγνώρισα ὑμῖν*». Εἰς τοὺς στίχους 16:12 ἐ. λέγει ὅτι, «*ἐτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι*», καὶ ὑπόσχεται ὅτι τὸ Πνεῦμα θὰ ὁδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς «*ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ*». Τὸ Πνεῦμα θὰ καθοδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς πλήρους ἀληθείας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ τοὺς διαφυλάξῃ ἐν τῷ Χριστῷ, ὅστις εἶναι «*ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ*» (Ἰωάν. 14:6). «*Καθοδήγησις κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας*», λέγει ὁ π. R. Brown, «*εἶναι καθοδήγησις πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις εἶναι ἡ ἀλήθεια*»²¹. Ὁ Παράκλητος θὰ εἶναι ὁ Ὁδηγὸς ἐν τῇ Ὁδῷ-Χριστῷ.

«*Οὐ γὰρ λαλήσει ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει λαλήσει*» (Ἰωάν. 16:13). Τὸ ἔργον τοῦ Πνεύματος θὰ εἶναι συνέχεια τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ, ὡς ἤδη ἀπεκαλύφθη ἐν Ἰωάν. 15:15: θὰ φυλάξῃ τοὺς μαθητὰς ἐν τῇ θαλπωρῇ τοῦ

19. *Le Fils de l' Homme* (Neuchâtel, 1951).

20. Ὡς ἐν σημ. 8 ἀνωτέρω.

21. R. E. Brown, *The Gospel according to John*, II (London, 1970) 715.

οἴκου τοῦ Πατρὸς. Ὡς φίλοι τοῦ Υἱοῦ θὰ γνωρίσουν τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα θ' ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν βουλὴν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ (Ἰωάν. 16:14-15). Ὁ Παράκλητος δὲν θὰ φέρῃ εἰς τοὺς μαθητὰς νέαν περὶ τοῦ Θεοῦ ἀποκάλυψιν. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Πατρὸς εἶναι ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸν ἔχει περιγράψει εἰς αὐτοὺς (Ἰωάν. 1:18)²². Ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ ἄλλη περιγραφή τοῦ Πατρὸς δὲν ὑπάρχει, ὁ δὲ Υἱὸς ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα ἐμφανίζων ἑαυτόν: «ὁ ἑώρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα» (Ἰωάν. 14:9) — οὗτος εἶναι «ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς τοῦ Τετάρτου Εὐαγγελίου» (Α.-J. Festugière). Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγει περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Ἰησοῦς, εἶναι ὅτι ἡ καθοδήγησις τοῦ πιστοῦ ὑπ' αὐτοῦ θὰ εἶναι ἐκ Θεοῦ· ὅχι ἀπλῶς ἐμπνευσμένη καθοδήγησις, ἀλλὰ θεία καθοδήγησις. Διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία δὲν κατέχει ἀπλῶς ἐμπνευσμένην διδασκαλίαν, ἀλλὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεοῦ. Οὕτως, ἡ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι τμῆμα ἀπλῶς τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἀκεραία ἡ ἀλήθεια, ὁλόκληρος ἡ ἀλήθεια, πᾶσα ἡ ἀλήθεια, καθ' ὃ ἡ ἐκ Θεοῦ ἀλήθεια, ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνο, ὅπερ οἱ στίχοι αὐτοὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ὑπογραμμίσουν δὲν εἶναι, πιστεύω, ἡ συνέχεια τόσον τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ, ὅσον τὸ γεγονὸς ὅτι, παρὰ τὴν σωματικὴν ἀπουσίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἡ Ἐκκλησία θὰ κατέχῃ πάντοτε τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ, τὸ πλήρωμα δηλαδὴ τῆς ἀληθείας.

Οἱ μαθηταὶ οὐδὲν θὰ στερηθοῦν ἐξ ὧν ἀπήλαυσαν ὅτε ὁ Ἰησοῦς εὗρισκετο ἐν μέσῳ αὐτῶν σωματικῶς. Ἀκόμη καὶ ἡ ὑπερφυσικὴ ἐκείνη γνώσις, τὴν ὁποίαν πάντοτε ἀνέπτυξε (Ἰωάν. 1:48, 11:11-15, κτλ.), θὰ συνεχίσῃ παραμένουσα μετ' αὐτῶν. Τὸ Πνεῦμα θὰ τοὺς εἰδοποιῇ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἐπικειμένων εἰσέτι πραγμάτων. Ἡ εἰδικωτέρα αὕτη ὑπόσχεσις περιλαμβάνεται ἤδη ἐν τῇ γενικῇ ὑπόσχεσει περὶ καθοδηγήσεως ἐν πάσῃ τῇ ἀληθείᾳ, εἰς δὲ τὸν στίχον 16:13γ ἀπλῶς ἐκφέρεται ἐμφαντικώτερον. Διότι πῶς θὰ δυνηθῇ τις ν' ἀποφύγῃ τὴν περιπλάνησιν, ἐὰν δὲν γνωρίζῃ τὰ προκείμενα αὐτῷ; Ἐξηγηταὶ τινες παρουσιάζονται ἀπρόθυμοι νὰ υἱοθετήσουν τὴν καταφανῆ αὐτὴν ἐρμηνείαν, νομίζω ἕνεκα προκαταλήψεως περὶ τοῦ τί ὁ συγγραφεὺς θὰ ὤφειλε νὰ ἐννοῇ. Ἡ ὀρθὴ ἐν τούτοις ὁδὸς θὰ ᾔτο νὰ ἴδωμεν τί αἱ λέξεις τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἐπιβάλλουν. Ὅταν ὁ Brown λέγει ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Bultmann φαίνεται πολὺ λογικὴ, «διότι ἐναρμονίζεται μὲ τὴν ἰωάννειον ἔμφασιν ἐπὶ τῆς πραγματωθείσης ἐσχατολογίας»²³, τὸ μόνον, ὅπερ ἀποδεικνύει, εἶναι ὅτι εἶναι προκατειλημμένος. Δὲν θ' ἀπαντήσω εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Bultmann ἐν λεπτομερείᾳ. Θὰ εἴπω μόνον ὅτι θεωρῶ πολὺ παράξενον ὄντως τὸ νὰ εἴπῃ τις: «τὸ μέλλον δὲν θὰ ἐκκαλυφθῇ εἰς γνώσιν χορηγουμένην προτοῦ συμβῆ, ἀλλὰ

22. Διὰ τὴν μετάφρασιν αὐτὴν τοῦ «ἐξηγήσατο» βλ. Α.-J. Festugière, ὡς ἐν σημ. 6 ἑνωτέρω, σ. 131 ἔ.

23. R. E. Brown, ἔνθ' ἄν., σ. 716.

θὰ διαφωτίζεται συνεχῶς ὑπὸ τοῦ λόγου, ὅστις δρᾷ ἐν τῇ κοινότητι» (Bultmann, in loc.), λέγων: «τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν».

Μελέται ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ρήματος «ἀναγγέλλειν» ἐν τῇ ἀποκαλυπτικῇ γραμματεῖᾳ ἔχουν ἀποδείξει ὅτι ὑποδηλοῖ ἐρμηνείαν (μυστηριώδους) γνώσεως ἥδη μεταδοθείσης εἰς ὄνειρα καὶ ὁράματα. Ὑπὸ τὴν τεχνικὴν αὐτὴν ἐννοίαν τὸ ρῆμα σημαίνει: ἐκκάλυψιν, ἀποκάλυψιν, ἐρμηνείαν ἥδη ἀνακοινωθέντων μυστικῶν. Τοιαύτη ὅμως οὐδέποτε δύναται νὰ εἶναι ἡ σημασία τοῦ ρήματος ἐνταῦθα. Ἡ γνώσις, τὴν ὁποίαν τὸ Πνεῦμα θὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς, δὲν εἶναι γνώσις ἡ ἐρμηνεία ἀληθειῶν, αἵτινες τοὺς ἔχουν ἤδη μεταδοθῇ μυστικῶς. Δὲν λέγεται ὅτι ἐκεῖνοι ἔχουν ἤδη ἀκούσει τὰ μεταδοθησόμενα, ἀλλ' ὅτι τὸ Πνεῦμα τὰ ἀκούει πρῶτον καὶ τὰ ἀνακοινοῖ εἰς αὐτοὺς ὕστερον. Πιστεύω ὅτι εἰς τοὺς ὑπὸ ἐξέτασιν στίχους τὸ ρῆμα διατηρεῖ τὴν συνήθη ἐλληνιστικὴν του σημασίαν καὶ εἶναι συνώνυμον τοῦ ἀττικοῦ «ἀπαγγέλλειν»: μὴνῶ, μεταδίδω, ἀναγγέλλω ὅ,τι ἔχω ἀκούσει. Τὴν ὁρθὴν ἀρχὴν πάσης ἐκτιμήσεως τῆς σημασίας τῶν στίχων Ἰωάν. 16:14-15 παρέχει ἡ μελέτη τοῦ P. Joüon, «Le verbe ἀναγγέλλω dans saint Jean»²⁴. Ὁ Ἰησοῦς λέγει, ὅτι ὁ Παράκλητος θὰ λαλήσῃ ὅ,τι θ' ἀκούσῃ, καί, κυρίως, θὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς ὅσα θ' ἀκούσῃ περὶ τῶν ἐρχομένων γεγονότων. Τοῦτο δὲν σημαίνει ἀποκλειστικῶς τὴν ἀποκαλυπτικὴν προφητείαν, ἀλλ' ἐν γένει τὴν δωρεὰν τῆς προφητικῆς προγνώσεως²⁵.

Ἡ φράσις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κατὰ λέξιν σχεδὸν προερχομένη ἐκ τοῦ στίχου Ἠσ. 44:7 κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα (πρβλ. Ἠσ. 48:14). Ὑπομνηματίζων τὸν στίχον τοῦτον τοῦ Ἠσαίου ὁ καθηγητὴς C. Westermann γράφει: «Ἡ θεία φύσις ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ κατὰ πόσον, ἐπὶ μακρὰν περίοδον χρόνου, ὁ ἐνεχόμενος θεὸς κατευθύνει τὴν ἱστορίαν μιᾶς κοινότητος διὰ μέσου προεξαγγελιῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐκπλήρωσις ἐπιτρέπει εἰς τὴν κοινότητα ν' ἀντιληφθῇ ὅτι δύναται νὰ ἐμπιστευθῇ τὸν θεὸν αὐτὸν ὡς δδηγόν»²⁶. Τοῦτο ἀποτελεῖ κοινὴν ἀρχαίαν πίστιν τῆς Βαβυλωνος, τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ Ἰωάννης ἐννοεῖ ὅτι, παρὰ τὴν σωματικὴν ἀπόστασιν τοῦ διδα-

24. *Recherches de science religieuse*, XXVIII (1938) 234-235. Ἐὰν ἡ ἀλεξανδρινὴ ἀνάγνωσις «ἀπαγγελῶ» υἰοθετηθῇ διὰ τὸ Ἰωάν. 16:25, τὰ δύο ρήματα εἶναι συνώνυμα ἐν Ἰωάν. 16. Τεῖνω ὅμως νὰ πιστεύσω ὅτι τὸ «ἀπαγγελῶ» εἰς τὸν στίχον 25 ἀποτελεῖ μεταγενέστερον ἀττικισμόν, καὶ ὅτι ἡ ἀρχικὴ γραφὴ εἶναι ἡ βυζαντινὴ καὶ δυτικὴ «ἀναγγεῶ». Ἡ ροπὴ τοῦ Ἰωάννου πρὸς τὴν ἀττικίζουσαν χρῆσιν συντελικῶν χρόνων καὶ εὐγενοῦς λεξιλογίου εἶναι καλῶς γνωστὴ, σκέπτομαι ὅμως ὅτι τὸ βυζαντινὸν κείμενον δὲν θὰ ἄφηνε νὰ τοῦ διαφύγῃ εἰς τοιοῦτος ἀττικισμός, ἐὰν ἦτο ἀρχέγονος.

25. Οὕτως ἐκ τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Bernard, ὁ A. Wikenhauser, ὁ F.-M. Braun καὶ ὁ B. Lindars.

26. C. Westermann, *Das Buch Jesaja*, 40-66 (Göttingen, 1966) in loc. (Ἠσ. 44:7β).

σκάλου των, οἱ μαθηταὶ θὰ βαδίσουν ἐν τῷ πληρώματι τῆς ἀληθείας, διότι θὰ ὁδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ. Θὰ κατέχουν οὕτω καὶ γινῶσιν ἔτι τοῦ μέλλοντος, πρᾶγμα θεῖον κατ' ἐξοχὴν (πρβλ. Ἰωάν. 1:48-49 — ἀπόδειξις τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἡ θαυματουργικὴ του γινῶσις —, Ἰωάν. 18:4 — ὁ Ἰησοῦς γνωρίζει «τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτόν»²⁷). Δὲν βλέπω διατὶ θὰ πρέπει νὰ ἀρνηθῶμεν εἰς τὸν Ἰωάννην μίαν πίστιν, τὴν ὁποίαν συνεμερίζοντο ὁ Παῦλος, ὁ Λουκᾶς καὶ ὁλόκληρος ἡ πρώτη Ἐκκλησία, καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τοῦ δευτέρου μείζονος μέρους τῆς ἰωαννείου γραμματείας, τῆς Ἀποκαλύψεως δηλαδὴ, ἀναγνωρίζεται δὲ καὶ ἐν τῇ Α' Ἰωάν. 4:1 ἐ. (πρβλ. τὸν τεχνικὸν ὅρον «δοκιμάζειν τὰ πνεύματα»)). Ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι ἐν τούτοις σημαντικώτερον, εἶναι ὅτι τὸ Τέταρτον Εὐαγγέλιον θεωρεῖ τὴν προφητείαν ὡς ἀπόδειξιν τῆς θεότητος τοῦ Παράκλητου, τοῦ γεγονότος ὅτι «παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται» καὶ ἐξ ἐκείνου θὰ ἔλθῃ· ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ τὸν ἐμπιστευθῇ ὡς ἀλάθητον ὁδηγὸν πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς Ἀληθείας.

«Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήμψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμὰ ἐστίν· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν» (Ἰωάν. 16:14-15). Τὸ Πνεῦμα θὰ δοξάσῃ τὸν Ἰησοῦν, διότι θὰ λάβῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν θὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς, ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ἐκ τῆς κοινῆς γνώσεως καὶ δυνάμεως τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐὰν ὁ Παράκλητος εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἡ Ἀλήθεια καὶ ὁ Πατὴρ του εἶναι ὁ Ἀληθινὸς (Ἰωάν. 14:6, 7:28, 17:3). Δόξα τοῦ Ἰησοῦ θὰ εἶναι ἡ φανέρωσις τῆς θείας του δυνάμεως ὡς Υἱοῦ καὶ ἀποστόλου τοῦ Θεοῦ (ἰωάννειον κατ' ἐξοχὴν θέμα) διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀπλανοῦς καθοδηγήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πορεία τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὁδοῦ τῆς ἀληθείας ἀποτελεῖ φανέρωσιν τῶν «ἔργων τοῦ Θεοῦ» ἐν αὐτῇ. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Πνεύματος θ' ἀποτελέσῃ τὴν ἐπίδοσιν τῶν διαπιστευτηρίων τοῦ Χριστοῦ ὅχι πρὸς τοὺς ἀπίστους (κάτι τὸ ὁποῖον σταθερῶς ἠρνήθη νὰ τοὺς δώσῃ: Ἰωάν. 2:18, 6:30), ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους, οἵτινες τὸν ἔχουν ἤδη δεχθῇ. Ἡ προφητεία, οὕσα διὰ τὸν Ἰωάννην μέρος τῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καθολικῆς κατοχῆς τῆς ἀληθείας, ἀποτελεῖ μίαν εἰσέτι ὅψιν τῆς μαρτυρίας τοῦ Πνεύματος περὶ τῆς θείας υἰότητος, ἀποστολῆς καὶ ἐξουσίας τοῦ Ἰησοῦ. Τοῦτο εἶναι ἀμετάβλητον γινώρισμα τῆς περὶ χριστιανικῆς προφητείας θεολογίας καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει καὶ ἐν τῇ Α' Ἐπιστολῇ τοῦ Ἰωάννου. «Τῷ θεῷ προσκύνησον· ἡ γὰρ μαρτυρία Ἰησοῦ ἐστίν τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας» (Ἀποκ. 19:10). «Τὸν Θεὸν προσκύνησε: διότι ἐκεῖνος, ὅστις μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς προφητείας», τουτέστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ²⁸.

27. «Ἐρχόμενα ἐπὶ τινὰ» = παθήματα, συμφοραὶ, λύπαι.

28. Λεπτομερὲς δικαιολόγησις τῆς μεταφράσεως ταύτης τοῦ στίχου Ἀποκ. 19,10

Αἱ ὡς ἄνω ἀναλύσεις καθιστοῦν ἀδύνατον εἰς ἐμὲ τὴν ἀποδοχὴν δηλώσεων οἶαι: «Τὸ Παράκλητον Πνεῦμα δὲν εἶναι ... βασικῶς εἰ μὴ ὁ ἐνδοξασθεὶς Χριστὸς» (G. Bornkamm)· ἢ: «Ὁ Παράκλητος εἶναι ... ὁ λόγος ... ὁ ζῶν λόγος ... ὁ λόγος, ὅστις λαλεῖται ὑπὸ τῆς ἰδίας τῆς κοινότητος» (R. Bultmann)· ἢ: «Ὅ, τι λέγεται περὶ Παρακλήτου λέγεται ἀλλοῦ τοῦ Εὐαγγελίου περὶ τοῦ Ἰησοῦ» (R. E. Brown)· ἢ: «Ὁ Παράκλητος συνεχίζει τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Ἰησοῦ, εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ὑψωθέντος Χριστοῦ ἄχρις ὅτου ἡ ἐπαγγελία γίνῃ ἐκπλήρωσις» (W. G. Kümmel).

Ταυτίζων δύο πρόσωπα, ἐπειδὴ τὸ ἔργον των περιγράφεται διὰ τῆς αὐτῆς γλώσσης, ὁ Bornkamm περιπίπτει εἰς βαρεῖαν λογικὴν πλάνην, τὴν αὐτὴν δὲ πλάνην δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν καὶ εἰς τοὺς συλλογισμοὺς τοῦ Brown. Οἱ χρησιμοποιούμενοι ὅροι εἶναι οἱ αὐτοί, τὸ περιγραφόμενον ὅμως ἔργον δὲν εἶναι τὸ αὐτό. Καί, τοῦ Πατρὸς τὸ ἔργον περιγράφεται μὲ τὰς ἰδίας λέξεις μὲ τὰς ὁποίας περιγράφεται τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ταυτότητα τοῦ Πατρὸς μὲ τὸν Ἰησοῦν, ἢ ὅτι τὸ ἔργον του εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ. Οὐδεὶς, ἐξ ὧν γνωρίζω, ἰσχυρίσθη, ἐπὶ παραδειγματι, ὅτι ἀφοῦ ὁ Πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Ἰησοῦ (Ἰωάν. 8:18β), ἄρα δὲν εἶναι ἕτερος τοῦ Σεσαρκωμένου Λόγου, ὅστις ἐπίσης λέγεται νὰ μαρτυρῇ περὶ ἑαυτοῦ (Ἰωάν. 8:18α). Διατί, λοιπόν, ὁ Παράκλητος θὰ ἔπρεπε νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ἐπειδὴ λέγεται νὰ μαρτυρῇ περὶ τοῦ Ἰησοῦ; Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγεται περὶ τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι ὅτι μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτοῦ· ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγεται περὶ τοῦ Παρακλήτου, εἶναι ὅτι μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Ἰησοῦ. Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ἔνιοι τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἐπιστημόνων σπεύδουν ν' ἀπαντήσουν μᾶλλον ἐρωτήσεις παρὰ νὰ τὰς ἐξετάσουν. Τὰ παράδοξα — συγχύσεις των προέρχονται ἐκ μιᾶς νόθου «ταυτίσεως» διαφόρων ἐντελῶς χρήσεων τεκμηρίων ὡς (διὰ νὰ συνεχίσωμεν τὸ παράδειγμα ἡμῶν) αἱ λέξεις «μαρτυρία», «μαρτυρεῖν». Ἐπιχειρήματα ὡς ἐκεῖνο τοῦ Bornkamm ἀναλογοῦν πρὸς συλλογισμοὺς οἷοι: «Ὁ Σωκράτης μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτοῦ, ἡ Ξανθίππη μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Σωκράτους, ἄρα ἡ Ξανθίππη εἶναι ὁ Σωκράτης». Τοῦτο ἀποτελεῖ βῆμα πέρα τῆς βεβαιώσεως τοῦ Brown, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸν τύπον: «Ἐὰν ὁ Πλάτων λέγει, ὅτι ὁ Σωκράτης μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτοῦ καὶ ὅτι ἡ Ξανθίππη μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Σωκράτους, ἄρα τὸ αὐτὸ βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος περὶ Σωκράτους καὶ Ξανθίππης». Ὅπερ ἄτοπον, βεβαίως, διότι ὁ Πλάτων δὲν λέγει ὅτι ἡ Ξανθίππη μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτῆς. Τὸ ῥῆμα «μαρτυρεῖν» χρησιμο-

θὰ δοθῇ εἰς ἄλλην μελέτην. Περὶ τοῦ «πνεύματος τῆς προφητείας» ὡς ἐτέρου ὀνόματος τοῦ «ἀγίου πνεύματος» βλ. J. P. Schäfer, 'Die Termini «Heiliger Geist» und «Geist der Prophetie» in der Targumim', *Vetus Testamentum*, XX (1970) 304-314, τοῦ αὐτοῦ, *Die Vorstellung vom Heiligen Geist in der rabbinischen Literatur* (München, 1972) 21-26, M. McNamara, *Targum and Testament* (Shannon, 1972) 107 ἑ., ἰδ. σ. 113.

ποιεῖται ὑπὸ τῶν Bornkamm καὶ Brown ἐναλλακτικῶς ἐντὸς τεραστίως διαφορῶν λογικῶν περιοχῶν. Τὸν συλλογισμόν τοῦ Bultmann ὁμολογῶ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω. Τὸ τελικὸν συμπέρασμα τοῦ ἤχει εἰς ἐμὲ ὡς βεβαίως ἐστὶν: «Ἡ Ξανθίππη εἶναι ὁ λόγος ὅστις λαλεῖται ὑπὸ τῶν ἐνόρκων».

Ὡς πρὸς τὴν κρίσιν τοῦ Kümmel, θὰ εἴπω ὅτι αἱ ἀναλύσεις, τὰς ὁποίας παρούσασα εἰς τὴν μετὰ χειρὸς μελέτην, δὲν μοι ἐπιτρέπουν νὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ Παρακλήτου ὡς «ἐκπροσώπου τοῦ ὑψωθέντος Χριστοῦ ἄχρις ὅτου ἡ ἐπαγγελία γίνῃ ἐκπλήρωσις». Διὰ τοῦ πάθους τοῦ ὁ Σεσαρκωμένος Λόγος ἐπραγματοποίησε τελείως τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ὁ Πατὴρ τοῦ ἔδωκε νὰ ποιήσῃ (Ἰωάν. 17:4), καὶ τὸ χωρίον Ἰωάν. 19:28-30 σαφῶς δηλοῖ ὅτι διὰ τὸν εὐαγγελιστὴν τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, δῶρημα τοῦ Πατρὸς, ἔχει τελειωθῇ, οὐδενὸς πλέον προσδεόμενον²⁹. Ἀποστολὴ τοῦ Παρακλήτου εἶναι νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τούτου, καὶ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἰδιοποιηθῇ τὸ ἔργον τοῦτο ἐν τῷ πληρώματί του. Ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύοντος ὁ Παράκλητος θὰ γίνῃ «πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον» (Ἰωάν. 4:14).

Τὰ περὶ Παρακλήτου λόγια δὲν δύνανται νὰ καταστοῦν καταληπτὰ ἐν ἀπομονώσει ἐκ τοῦ λοιποῦ Εὐαγγελίου, ἰδίως δὲ μάλιστα ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων λογίων τῶν στίχων Ἰωάν. 7:37-39, 19:34 καὶ 20:22³⁰. Ἐκεῖνος, εἰς ὃν ὁ Θεὸς ἔδωκε τὸ Πνεῦμα ἄνευ μέτρου (Ἰωάν. 3:34), εἶναι ὁ ἐνσαρκωθεὶς Υἱὸς του. Οὗτος ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ του (Ἰωάν. 7:37), καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου μυστηρίου τοῦ σταυροῦ του δύναται νὰ ἐκρέυσῃ τὸ Πνεῦμα (Ἰωάν. 7:39, 19:34), μόνος οὗτος δύναται νὰ τὸ ἐμφυσήσῃ εἰς τοὺς μαθητάς του (Ἰωάν. 20:22). Τὸ Πνεῦμα εἶναι ἡ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ νίκη ἀνήκει εἰς τὸν Ἰησοῦν· ἡ ἔλευσις τοῦ Πνεύματος εἶναι ἡ νίκη. Ὁ Χριστὸς ἐνίκησε τὸν κόσμον διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας του, ἥτις ζῇ δι' αὐτὸν καὶ εἶναι ἰσχυρὰ ἐν τῇ πίστει τῆς εἰς αὐτὸν καὶ τῇ γνώσει αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνοικήσεως τοῦ Παρακλήτου ἐν αὐτῇ.

Πᾶσα ἐρμηνεία τοῦ Παρακλήτου ὡς τοποτηρητοῦ τοῦ ἀπόντος Χριστοῦ, πᾶσα ἀντίληψις τοῦ ὡς «ὕστεροχριστικοῦ», ἢ ἀναμονή του ὡς «μεταχριστικοῦ», ἀποτελοῦν καθαρὰς παρανοήσεις. Ἡ ἐπαγγελία τοῦ Παρακλήτου

29. Βλ. A. Vanhoye, 'L'oeuvre du Christ, don du Père (Jn 5,36 et 17,4)', *Recherches de science religieuse*, XLVIII (1960) 377-419.

30. Ἐπὶ τῶν Ἰωάν. 7:37-38 καὶ 19:34 ἐ. βλ. P. Grelot, 'Jean VII, 38: eau du rocher ou source du Temple', *Revue Biblique*, LXX (1963) 43-51. Πρβλ. H. Rahner, 'Flumina de ventre Jesu. Die patristische Auslegung von Joh VII, 37-39', *Biblica*, XXII (1941) 269-302, 367-403. 'O J. Wilkinson, 'The Incident of the Blood and Water in John 19.34', *Scottish Journal of Theology*, XXVII XXVIII (1975) 149-172, ὁρθῶς λέγει ὅτι διὰ τὸν Ἰωάννην τὸ νόημα τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ στίχου Ἰωάν. 19:34 εἶναι κυριολεκτικόν, λαμβάνεται ὅμως ὅταν προσθέτῃ «ἄχι συμβολικόν».

εἶναι ἀχώριστος τῆς ἐπαγγελίας περὶ τῆς ἀδιαλείπτου παρουσίας τοῦ δεδο-
ξασμένου Ἰησοῦ. Ὁ Παράκλητος δὲν θ' ἀποκαλύψῃ νέας ἀληθείας ὑπερβαι-
νούσας τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰησοῦ· θὰ χορηγήσῃ καινὰς συλλήψεις τῆς ἀλη-
θείας τοῦ Ἰησοῦ. Δωρεὰ τοῦ θὰ εἶναι ἡ τελείωσις ἐν τῇ γνώσει τοῦ σαρκω-
θέντος μονογενοῦς Θεοῦ, «πλήρους χάριτος καὶ ἀληθείας».